

PWN-Brief

Pastoraat voor woonwagenbewoners, Sinti en Roma in Nederland

Emmaplein 19 B, 5211 VZ 's-Hertogenbosch

nummer 18 – december 2011

Kinderen in de winterkou in de Romanederzetting van Spišský Štiavnik, Midden-Slowakije. Foto: A. Egging m.s.c.

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Vertrouwd gezicht in de parochie / 3

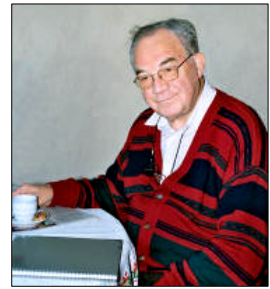
Nieuwe brochure

**Door alle tijden *De Roma, zoekend naar
houvast in Kerk en samenleving* / 4, 5**

Zit het wel goed? / 6, 7

In memoriam

Vanaf 1981 maakte pater **Martien van Dijk** s.v.d. (1934- † 3 augustus 2011) deel uit van de Missionaire Leefgroep SVD in Nieuwegein, waar hij in contact kwam met Roma, vluchtelingen en asielzoekers. Samen met het landelijke woonwagenpastoraat sprong hij in 1987 in de bres voor enkele Romagezinnen, toen hun uithuisplaatsingen dreigden te escaleren. Hij hield een dagboek bij van de mensonterende behandeling van deze Roma door de plaatselijke overheid, waarvan delen regelmatig zijn gepubliceerd in nieuwsbrieven en brochures.

Wagenderwijs

Er zijn opnieuw twee *Wagenderwijs*dagen gepland, en wel op maandag **13 februari 2012** in 's-Hertogenbosch en **12 maart 2012** in Zwolle. Deze zijn bestemd voor pastores, diakens, pastoraal medewerkenden en vrijwilligers die belangstelling hebben voor en/of werken in de pastorale zorg voor woonwagenbe-

woners, Sinti en Roma. Thema: **Leren van elkaars verhalen.**

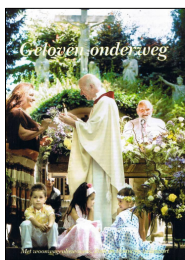
De toerustingscursus staat onder leiding van Henk Jongerius o.p. met medewerking van Jeanne Gerretzen-Veldhuis uit Zwolle.

Informatie en opgave:

j.gerretzen@parochie-thomasakempis.nl

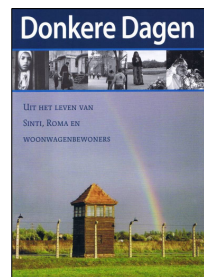
Brochures onder de aandacht

Het PWN heeft in de afgelopen jaren enkele brochures uitgegeven die niet alleen informatief zijn maar zeker ook ondersteuning kunnen geven in het pastorale werk voor woonwagenbewoners, Sinti en Roma in Nederland. De brochures zijn te bestellen (incl. portokosten) door het betreffende bedrag over te maken op gironummer 8366130 ten name van Stichting Media PWN te 's-Hertogenbosch, onder duidelijke vermelding van gewenste brochure(s), uw naam en adres.

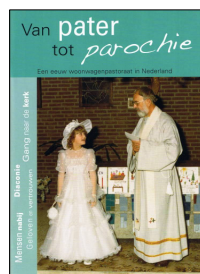

◀ **Geloven onderweg** Met woonwagenbewoners, Sinti en Roma op bedevaart, 2008
12 pag. - € 2,50 per ex.

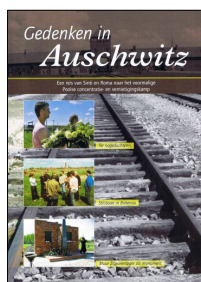
▶ **Donkere dagen** Uit het leven van Sinti, Roma en woonwagenbewoners, 2009
55 pag. - € 5,00 per ex.

▶ **Van pater tot parochie** Een eeuw woonwagenpastoraat in Nederland, 2010
70 pag.- € 5,00 per ex.

Nieuw!
(zie pagina 4 en 5)

◀ **Gedenken in Auschwitz** Sinti en Roma naar het voormalige concentratie- en vernietigingskamp, 2006
12 pag. - € 2,50 per ex.

▶ **Door alle tijden** De Roma, zoekend naar houvast in Kerk en samenleving, 2011
58 pag. - € 5,00 per ex.

Een vertrouwd gezicht in de parochie

De stad Zwolle kent nog een eigen stichting voor het woonwagendoraat: de Stichting Pastoraat Woonwagengewoners Zwolle, opgericht in 1985. Jeanne Gerretzen-Veldhuis (55)(foto) is er voor acht uur per week in dienst als paroraal opbouwwerkster. Zij is tevens parochiemedewerkster van de Zwolse Thomas a Kempisparochie. Een goede combinatie vindt ze zelf.

Na de deconcentratie van het grote woonwagendorcentrum de Hanerick in Zwolle, ontstonden er in de laatste decennia van de vorige eeuw negenentwintig kleine centra verspreid over de stad en de regio, variërend van drie tot zestien standplaatsen. De meeste bewoners ervan zijn katholiek, een deel is lid van de pinkstergemeente. Al sinds 1982 bestaat er een werkgroep van vrijwilligers in het woonwagendoraat. Aanvankelijk werkte deze samen met frater Livinus van Berkel c.m.m. en zuster Petra Groot o.p. (beiden inmiddels overleden) om de deconcentratie van het regionale centrum te begeleiden en de parochies te ondersteunen bij de komst van de nieuwe parochianen. Tegenwoordig bezoekt men onder de bezielende leiding van Jeanne Gerretzen-Veldhuis enkele malen per jaar de woonwagengezinnen, ook om het speciaal voor de wagenbewoners geschreven *Reizigerskrantje* te verspreiden. Jaarlijks ontmoeten zij elkaar rond een speciaal thema tijdens een sfeervolle bijeenkomst.

Samen is niet apart

Haar eigenlijke beroep is directiesecretaresse. Na de komst van vier dochters zorgde Jeanne Gerretzen-Veldhuis jarenlang voor haar gezin, volgde ondertussen de pastorale school en na enkele kadervormingscursussen ging zij in 2000 aan de slag als parochiemedewerkster. Het jaar daarop zette zij zich in voor het woonwagendoraat in Zwolle en dat doet ze nog steeds met groot enthousiasme. 'Mijn grote voordeel hierbij is dat ik parochiemedewerkster ben en daardoor deel uitmaak van het parochieteam. Ik zit dus midden in het parochiewerk met ook van daaruit speciale aandacht voor woonwagengewoners.'

Haar werk betreffende het woonwagendoraat bestaat voornamelijk uit presentiewerk, het voorgaan in de uitvaarten, begeleiding van de werkgroepen Eerste Communie en voorbereiding van jonge ouders op de doop. Woonwagengkinderen en burgerkinderen vieren deze feesten bijna altijd samen. Al zijn er uitzonderingen. 'Een paar weken geleden hadden we negen dopelingen: vier woonwagen- en vijf burgerkinderen. Die dienst hebben we opgesplitst naar ieders tevredenheid.'

Begrip kweken

'Wat mij opvalt is dat woonwagengewomen heel religieus zijn,' verwoordt Jeanne de geloofsbeleving van deze mensen. 'Ze kennen een grote devotie en Maria neemt een belangrijke plaats in hun leven in. Bij voorbereidingen op sacramenten merk ik weleens dat zij zich de minderen voelen tussen de parochianen en omgekeerd kennen de burgers vooroordelen. Bij een uitvaart is het muisstil, maar een doop en een eerste communie zijn grote feesten en daar gedragen woonwagengewomen zich ook naar. Ze ko-

men in groten getale naar de kerk en daardoor is het rumoeriger. Ik vind het mijn taak om begrip te kweken en zowel burgers als woonwagengewomen te wijzen op een evenredige aandacht en een mooie viering. In de loop der jaren heb ik met veel mensen op de locaties kennisgemaakt. Dat schept vertrouwen. Wat heel belangrijk is in dit werk, is laten zien dat je trouw bent, dat er niet elke keer iemand anders van de kerk is die ze benadert of met wie ze in contact moeten treden. Je merkt het: het is een werk van lange adem. Maar ik kan daardoor een goede intermediair zijn, ook door zoveel mogelijk zelf (mee) voor te gaan in de vieringen met woonwagengewomen.'

*'Wat heel belangrijk is,
is laten zien dat je trouw bent'*

menie zijn grote feesten
en daar gedragen
woonwagengewomen
zich ook naar. Ze ko-

men in groten getale naar de kerk en daardoor is het rumoeriger. Ik vind het mijn taak om begrip te kweken en zowel burgers als woonwagengewomen te wijzen op een evenredige aandacht en een mooie viering. In de loop der jaren heb ik met veel mensen op de locaties kennisgemaakt. Dat schept vertrouwen. Wat heel belangrijk is in dit werk, is laten zien dat je trouw bent, dat er niet elke keer iemand anders van de kerk is die ze benadert of met wie ze in contact moeten treden. Je merkt het: het is een werk van lange adem. Maar ik kan daardoor een goede intermediair zijn, ook door zoveel mogelijk zelf (mee) voor te gaan in de vieringen met woonwagengewomen.'

Nieuwe brochure van het landelijke woonwagenvesteraat

Door alle tijden

De Roma, zoekend naar houvast in Kerk en samenleving

Roma kennen een veelculturenachtergrond. Door hun eeuwenlange trektochten door verschillende landen zijn zij, naast hun oorspronkelijke Romacultuur, verweven geraakt met andere culturen, religies en talen. Door deze achtergronden zou je hen kunnen typeren als een rond volk: rond als symbool voor beweeglijkheid. Dit in tegenstelling tot een gemeenschap van mensen die lang op één plek verblijven en die je zou kunnen aanduiden als een vierkante samenleving. In **Door alle tijden**, de nieuwe brochure van het PWN, wordt een breed inzicht gegeven in de culturele en religieuze achtergronden van de Roma en hun zoektocht naar houvast in een sedentaire samenleving.

Het PWN is een instelling van de R.-K. Kerkprovincie in Nederland en heeft als algemeen doel de pastorale zorg voor woonwagenvestebewoners, Sinti en Roma. Een van de extra aandachtspunten is het aanwezigheidsvesteraat in de ruimste zin van het woord, in de laatste jaren meer gericht op de Romabevolking in Nederland. Het PWN maakt zich al veel langer zorgen over de positie van de afzonderlijke Romafamilies in Kerk en samenleving, waarvoor adequate hulp te weinig zichtbaar en/of beschikbaar is. Vijf jaar geleden heeft het PWN het Helpproject, later genoemd het Romaproject 's-Hertogenbosch, in het leven geroepen. Vakkundige vrijwilligers op het gebied van onderwijs, welzijn en maatschappelijk werk benaderen de afzonderlijke Romagezinnen volgens de presentiemethode en zetten zich verder voor hen. Mede in het kader van dit project en door de speciale aandacht van het PWN voor de Roma in Nederland kwam de brochure **Door alle tijden** *De Roma, zoekend naar houvast in Kerk en samenleving* tot stand.

Over de inhoud

De brochure **Door alle tijden** geeft in korte lijnen een inzicht in de lange en bewogen geschiedenis van de Roma in Europa, in Nederland en hun positie in de samenleving. Een terugblik op de komst en het verblijf van de zigeunerbevolking in Europa wordt geschetst in hoofdstuk 1: *Door de eeuwen heen*. Hoofdstuk 2: *Nieuwe Nederlanders* geeft een inkijk in de situatie van de Roma in Nederland sinds de tweede helft van de vorige eeuw en het derde hoofdstuk gaat in op de maatschappelijke, culturele en religieuze ontwikkelingen onder de titel: *Pastorale betrokkenheid*.

Toen de 'Klein-Egyptiërs' in de 14de en 15de eeuw naar West-Europa trokken, gaven zij zich uit als pelgrims en trokken onder meer naar Santiago de Compostella.. Houtsnede door de Neurenbergse schilder Michael Wohlgemuth, 1491.

Veelculturenachtergrond

De Roma die vanaf de jaren zeventig in de vorige eeuw als vreemdelingen of vluchtelingen naar Nederland trokken, brachten niet alleen de eigen taal, het Romani of Romanes, en de eigen culturele en religieuze achtergronden met zich mee, ook die van andere streken en gebieden. Vóór die tijd trokken ze immers al langer door Europa en net als hun ouders en voorouders verbleven ze onder meer in landen als Bulgarije, voormalig Joegoslavië, Hongarije, Oekraïne en Roemenië. Daardoor kwamen zij in aanraking met meerdere culturen, talen en religies.

Aan deze, zoals wij het zouden willen noemen, veelculturenachtergrond zijn de Roma trouw gebleven. Standvastig houden zij zich aan de internationale familie- en cultuurverbanden, aan hun eigen gewoonten, gebruiken en godsdienstige opvattingen, teneinde niet verwijderd te raken van hun wortels en van de relatie met wijdverspreide familieleden, waar ook ter wereld.

De brochure als gids

In alle bisdommen van Nederland zijn Roma woonachtig. De nieuwkomers sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw, de zogenoemde Roma van 1978 en hun nakomelingen, verblijven niet gezamenlijk op woonwagencentra, maar wonen afzonderlijk in huizen, verspreid over stad en wijk en dus over verschillende parochies. Buitenlandse Roma trekken nog steeds naar ons land - asielzoekers, seizoenswerkers, muzikanten en straatkrantverkopers – vanuit de nieuwe bij de Europese Unie aangesloten landen.

Doop van een 10-jarig Romameisje in de St.-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch, 2004.
Foto: Nelly van de Ven

In de pastorale zorg voor de Roma zijn de culturele en religieuze achtergronden heel belangrijk. Hun katholiek-, islamiet-, of orthodox-katholiek-zijn is getekend door de geloofsovertuiging die zij hebben aangehangen in het verleden, via hun ouders of het land van herkomst. Dit komt vooral tot uiting bij de toediening van sacramenten als

de doop en de eerste communie, bij begrafenissen en het bijwonen van kerkelijke vieringen.

De uitgave **Door alle tijden** kan daardoor een gids zijn voor parochies en kerkelijke gemeenten om de achtergronden van de Roma beter te leren kennen (wie zijn zij, waar komen ze vandaan, hoe leven en geloven zij) en ter verbetering van de onderlinge verhoudingen en communicatie, ook met hulpverleners van reguliere instanties en instellingen. Daarnaast wordt aangegeven waar het mis kan gaan in de omgang met Roma-gezinnen die kampen met achterstanden op het gebied van taal en maatschappelijke betrokkenheid. Verder kan de brochure een aanzet geven tot een positieve en adequate benadering van de Roma die tegenwoordig en in de toekomst vanuit andere (Oost-)Europese landen naar Nederland komen.

Door de orthodox-katholieke Roma wordt op 27 oktober het feest van Sancta Maria gevierd. Het speciale brood, het voedsel van de armen, wordt in stukken gesneden en gedeeld. Foto: vader en zoon Duric, 2003

Het land door

Aan de hand van de brochure **Door alle tijden** zal het PWN met de deskundigen van het Romaproject 's-Hertogenbosch, en met medewerking van de Roma zelf, in dekenaten en parochies waar grotere concentraties van Roma zijn, bijeenkomsten organiseren. Met pastores, diakens, vrijwilligers, Roma zelf en overige belangstellenden zal het thema: *De Roma, zoekend naar houvast in Kerk en samenleving*, aan de orde worden gesteld en verder worden bediscussieerd.

Door alle tijden

De Roma, zoekend naar houvast in Kerk en samenleving

Samengesteld door:

Hélène van Hout

Jan van der Zandt m.s.c.

Een uitgave van:

Stichting Media PWN

Emmaplein 19 B

5211 VZ 's-Hertogenbosch,

tel. 073-6921399;

pwin@telfort.nl

58 pagina's, A4-formaat,

rijk geïllustreerd.

Vormgeving en druk:

Berne - Heeswijk®

ISBN 978 90 814 0940 7

Kosten: € 5,00 per exemplaar,
incl. verzending.

Bestellen

Maak € 5,00 per exemplaar

over op gironummer 8366130

ten name van Stichting Media

PWN te 's-Hertogenbosch,

onder duidelijke vermelding

van naam en adres.

Het zit wel goed in Emmen

In oktober jl. vond er in Groningen een vergadering plaats van de bisdommelijke werkgroep woonwagenvoorziening van het bisdom Groningen-Leeuwarden. Frans Wielens (55) (foto), voorzitter en diaken van meerdere parochies in Emmen, uitte na de gedachtewisseling over hoe het gesteld is met het pastoraat voor woonwagengebouwen in zijn regio spontaan de woorden: 'Het zit wel goed in Emmen'.

Vanaf de midden jaren vijftig in de vorige eeuw bezocht karmeliet pater Jan van der Ark (1920-1985), 'een echte woonwagenaalmoezenier' volgens de kenners, zo'n dertig jaar lang vrijwel alle woonwagencentra in de noordelijke provincies. Hij legde daarmee een fundament voor een latere band tussen woonwagengebouwen en de parochies. Waar 'de reizende pater' Van der Ark de mensen opzocht, komt diaken Wielens, uit Emmen, ze voornamelijk in buurt en wijk tegen. De wagenbewoners zelf komen naar de kerk vooral op scharniermomenten van het leven, zoals bij de doop, de eerste communie, een begrafenis, en soms voor een huwelijk.

Op straat

Zijn theologische opleiding genoot diaken Frans Wielens aan de toenmalige Universiteit voor Theologie en Pastoraat (UTP) in Heerlen. Eén van de professoren die daar college gaf, leerde hem dat de theologie op straat ligt en dat de ander aan je voorafgaat. Dat knoopte hij goed in zijn oren en het werd de basis voor zijn pastorale handelen. 'Deze benadering werkt ontwapenend,' zegt hij daarover, 'en ik merk dat ontmoetingen bij mensen thuis, onderweg, op het voetbalveld of in cafés, mede een basis vormen voor kerk-zijn. Je geeft ruimte aan verschillende culturen en gewoonten, ook binnen de Kerk.' 'De woonwagengebouwen zijn inmiddels maatschappelijk goed thuis in de

samenleving,' legt hij verder uit. 'Hier in Emmen kennen ze een eigen voetbalclub, WKE, en wanneer jongeren daar niet terecht kunnen, sluiten ze even gemakkelijk aan bij andere clubs. Ik zie dat gebeuren, omdat ik ze op de voetbalvelden – ja, ik hou zelf erg van voetballen – tegenkom. Verder komen er vriendschappen en huwelijken tot stand tussen mensen van het centrum en de wijk.

Frans Wielens: *'Op het voetbalveld maak ik families op informele wijze mee. Langs de lijn krijg ik te horen dat er een kindje op komst is. "Volgend jaar weer een doop," zo vertelt ze me met een blijde lach, de moeder die haar tweede kindje verwacht. En dan de vraag: "Hoe gaat het met u, alles goed? Ja, zeker." "Het zit wel goed."'*

In de afgelopen elf jaren ben ik vertrouwd geraakt met de reizigers van Emmen. Ik ben hier verheugd over. Vanuit een wederzijds

Frans Wielens: *'In de afgelopen zomer had ik gesprekken met een aanstaand bruidspaar. Heel open en authentiek. De bruidegom had niets van stoerheid of onverschilligheid als het gaat om het uiten van het geloof of religiositeit. Hij vertelde dat hij God gebeden had om ooit deze vrouw te mogen huwen. Zijn gebed was verhoord. Tijdens het gesprek bleek dat hij, hoewel gedoopt, niet de eerste communie had gedaan. Ik heb toen met hen bepaald dat hij op de trouwdag ook de eerste communie zou doen.'*

vertrouwen kan en mag ik dienstbaar zijn aan de mensen die wonen en leven in een wagen. Zonder dat het met veel woorden wordt uitgesproken, merk ik dat over en weer, van beide kanten, de contacten goed zijn. Ik word gastvrij in de wagens op de centra ontvangen. Men weet mij en mijn collega, alsook de parochiekerk te vinden. Omgekeerd kunnen wij ook hen bereiken als het nodig is. Kortom: het zit wel goed in Emmen.' ■

Zit het bij u ook wel goed?

In Emmen zit het wel goed als het gaat om de betrekkingen tussen woonwagengezinnen, pastores en medewerkers binnen de parochie. In het komende jaar gaat het PWN meer het land in om te kijken of het in andere parochies ook 'wel goed zit' met de pastorale zorg voor deze bevolkingsgroepen.

Al meer dan een kwarteeuw werkt het PWN aan de ombouw van het categoriale pastoraat naar het reguliere pastoraat. Verschillende brochures (zie pagina 2) geven hierbij een extra ondersteuning voor pastores en hun medewerkers. De vraag die we nu stellen is: 'Is de pastorale zorg voor woonwagengezinnen, Sinti en Roma goed geland bij het parochiepastoraat, met andere woorden: zit het wel goed met de pastorale en diaconale zorg in de parochies, of...?'

Wat vindt u zelf? Hoe is de situatie binnen uw eigen parochie? U kunt het ons laten weten. Mail ons hierover op pwin@telfort.nl. Wij zien uit naar uw bevindingen.

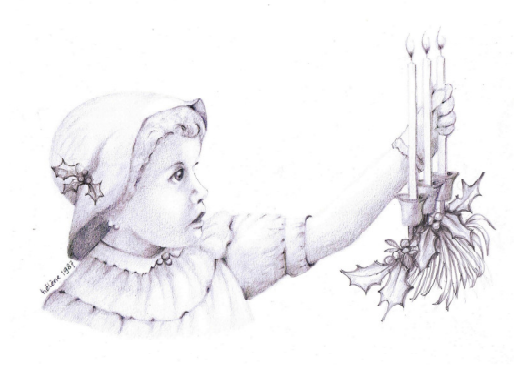
Doop door diaken Frans Wielens van een meisje uit een woonwagengezin in de Pauluskerk te Emmen. Foto Minie Wolters, april 2010

Beleid en toekomst PWN

Op 9 november jl. hield het bestuur van de instelling Pastoraat Woonwagengezinnen in Nederland een studiedag in Stein (L.) met als thema: *Koers en beleid PWN vanaf 2012*. De belangrijkste uitkomst van de dag is dat in de komende jaren wordt ingezet op het werven en toerusten van intermediairs. Vooral de groter wordende parochies dienen te worden geholpen om mensen die in buitengewone omstandigheden verkeren op buitengewone wijze bij te kunnen staan.

Daarnaast zal het PWN in 2012 peilen of 'het wel goed zit' met de pastorale zorg voor de bevolkingsgroepen woonwagengezinnen, Sinti en Roma in de parochies (zie boven).

Op de foto v.l.n.r. met de klok mee: Jan van der Zandt m.s.c. (landelijk coördinator), gespreksleider drs. Hub Vossen, de bestuursleden Wim Brouns, Nelly van de Ven-Smulders, Rita Langenberg, Ton Storcken s.m.a. (voorzitter PWN) en Marinus van Wanrooij.

Het bestuur en de medewerkers van
het PWN,
de Stichting Media PWN
en het Mgr. Bekkersfonds
wensen u
gezegende kerstdagen
en alle goeds in het komende jaar!

Colofon

De *PWN-Brief* is een viermaandelijks uitgave van het PWN en verschijnt in de maanden april, augustus en december.

Interviews en teksten

Jan van der Zandt m.s.c.
Hélène van Hout

Lay-out en eindredactie

Hélène van Hout

Druk

Drukkerij *Zelfkrant*,
's-Hertogenbosch

Contactadres

Pastoraat Woonwagenbewoners in Nederland - PWN
Stichting Media PWN
Stichting Mgr. Bekkersfonds
Emmaplein 19 B
5211 VZ 's-Hertogenbosch
Tel. 073-6921399
E: pwin@telfort.nl
Meer informatie onder:
www.rkdiaconie.nl

Giften

Een vrijwillige bijdrage om deze *PWN-Brief* te bekostigen stellen wij zeer op prijs en is welkom op bankrekening 12.19.05.101 of gironummer 3607300 ten name van het Pastoraat Woonwagenbewoners in Nederland te 's-Hertogenbosch.
Giften voor acute noodhulpverlening ten behoeve van woonwagenbewoners, Sinti en Roma zijn welkom op bankrekeningnummer 12.19.82.742 ten name van de Stichting Mgr. Bekkersfonds te 's-Hertogenbosch.

Het PWN wordt ondersteund door een solidariteitsbijdrage van de gezamenlijke religieuzen in Nederland via de commissie PIN, e.a.

Uitgesproken...

- Nobelprijs -

'De Roma kunnen geen partij kiezen omdat ze geen land opeisen, maar daardoor zijn ze voor de vechtende partijen het mikpunt. Ik pleit ervoor dat de Nobelprijs voor de vrede aan onze gemeenschap wordt toegekend. Wij zijn het enige volk dat nooit een oorlog heeft gevoerd.'

Romazangeres **Esma Redzepova** uit Macedonië
Uit: **Door alle tijden**, pagina 28.

- Zo is het -

'Ik denk niet dat er diepe geloofsgesprekken worden gevoerd in de wagen. Ze vinden Maria heel belangrijk en dat krijgen ze van generatie op generatie mee. Er zijn uitingen van devotie, zoals een Mariabeeldje, een engeltje, een medaille, een kaars en daar wordt niet zo veel over nagedacht. Dat hoort gewoon zo.'

Jeanne Gerretzen-Veldhuis, Zwolle
over de geloofsbeleving van woonwagenbewoners, november 2011

- Door de geschiedenis -

'Onze ervaring is dat er onder de Roma die de laatste dertig jaar in Nederland verblijven, een schroom is om aan het kerkelijk leven deel te nemen. Dat heeft met hun geschiedenis te maken. De Roma zijn van oorsprong nomadisch, gewend aan het rondreizen en onderweg de kost verdienen. Bedelen bij kerken en kloosters, ja, ook dat kwam voor.'

Landelijk pastor **Jan van der Zandt m.s.c.**
Uit: **Door alle tijden**, pagina 44.

Foto: Voedseluitreiking ca. 1920. © Trappistenabdij, Tegelen,

- Gezegende rozenkrans -

'Een jongeman heeft een tatoeage op zijn bovenarm laten zetten: een rozenkrans. Hij laat het mij zien en vraagt vervolgens of ik de tatoeage wil zegenen. Deze uiting van het religieuze is heel puur en letterlijk op het lijf geschreven.'

Diaken **Frans Wielens**, Emmen
oktober 2011

- Vanzelfsprekend -

'Mijn aandacht voor hen was als vanzelfsprekend, daar werd door mij niet verder over nagedacht, ik had daar geen theorie bij.'

Pastor **Jos de Vries** over de Roma in Berkel-Enschot
rond 1983. Uit: **Door alle tijden**, pagina 23.